

QUICKSCAN CULTUURHISTORIE

BOLLE AKKER TE NEDERWETTEN

OMGEVINGSDIENST
ZUIDOOST-BRABANT

QUICKSCAN CULTUURHISTORIE

BOLLE AKKER TE NEDERWETTEN

In opdracht van	Gemeente Nuenen
Opgesteld door	Mevr. drs. Ria Berkvens Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant Keizer Karel V Singel 8 Postbus 8035 5601 KA Eindhoven
Auteur	Ria Berkvens
Projectnummer	217291
Datum	10 oktober 2014
Status	concept

Inhoudsopgave

1	Inleiding	7
1.1	Aanleiding	7
1.2	Werkwijze quickscan	7
2	Cultuurhistorische analyse	9
2.1	Landschap	9
2.2	Archeologie	10
2.3	Historie en historische geografie	12
3	Waardering	20
3.1	Aardkundige waarden	20
3.2	Archeologische waarden	21
3.3	Historisch geografische waarden	23
3.4	Conclusie	26
4	Literatuur	30

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Begin 2014 is de ontwerp Structuurvisie Nederwetten afgerond en ter inzage gelegd. De Structuurvisie Nederwetten schetst het lange termijn beeld van Nederwetten als dorp dat zorgvuldig ingepast is in de landschappelijke omgeving en waar het goed toeven is. Vanuit leefbaarheidsperspectief leeft de wens onder de bewoners en verenigingen om het inwoneraantal uit te breiden waardoor een solide basis ontstaat voor de voorzieningen, in het bijzonder voor de school. Het streven is om het woningaanbod zodanig te verbreden dat voor jongeren en ouderen de mogelijkheid aanwezig is om in het dorp te kunnen blijven wonen. Vanuit ruimtelijk beleidsperspectief liggen er stevige belemmeringen rondom het dorp, die dorpsuitbreiding niet vanzelfsprekend maken. De belemmeringen worden enerzijds veroorzaakt door bestaande kwaliteiten op het vlak van natuur, landschap en cultuurhistorie die het dorp als het ware insluiten. Anderzijds belemmeren milieuhindercirkels van agrarische bedrijven mogelijke ontwikkelingen. Dit dilemma tussen de wens om te groeien en de ruimtelijke mogelijkheden om te groeien vraagt om een weloverwogen keuze, waarbij een evenwicht wordt gevonden tussen de 'kwalitatieve' en de 'kwantitatieve' aspecten. Groei kan voor Nederwetten, mits slim en doordacht ingezet, twee doelen verenigen: realisatie van de kwantitatieve groeiwens én versterking van de kwaliteit van Nederwetten op plekken die daar nadrukkelijk om vragen of waar daarvoor goede kansen liggen. Beide elementen komen ten goede aan de leefbaarheid van Nederwetten. De Structuurvisie Nederwetten schetst een beeld van dit evenwicht.¹

Uit de Structuurvisie komt naar voren dat de in het verleden beoogde uitbreidingslocaties de 'Bolle Akker' en de sportvelden niet meer vanzelfsprekend zijn, vanwege de hier aanwezige hoge omgevingskwaliteiten van natuur, landschap en cultuurhistorie die Nederwetten omringen. Bezwaren naar aanleiding van de ontwerp Structuurvisie bestrijden onder andere de aanwezige cultuurhistorische waarden en zien wel mogelijkheden voor onder meer woningbouw. In dit kader gaat de quickscan nader in op de aanwezige cultuurhistorische waarden van de Bolle Akker te Nederwetten en geeft aan wat de beperkingen zijn die deze waarden al dan niet met zich meebrengen.

1.2 Werkwijze quickscan

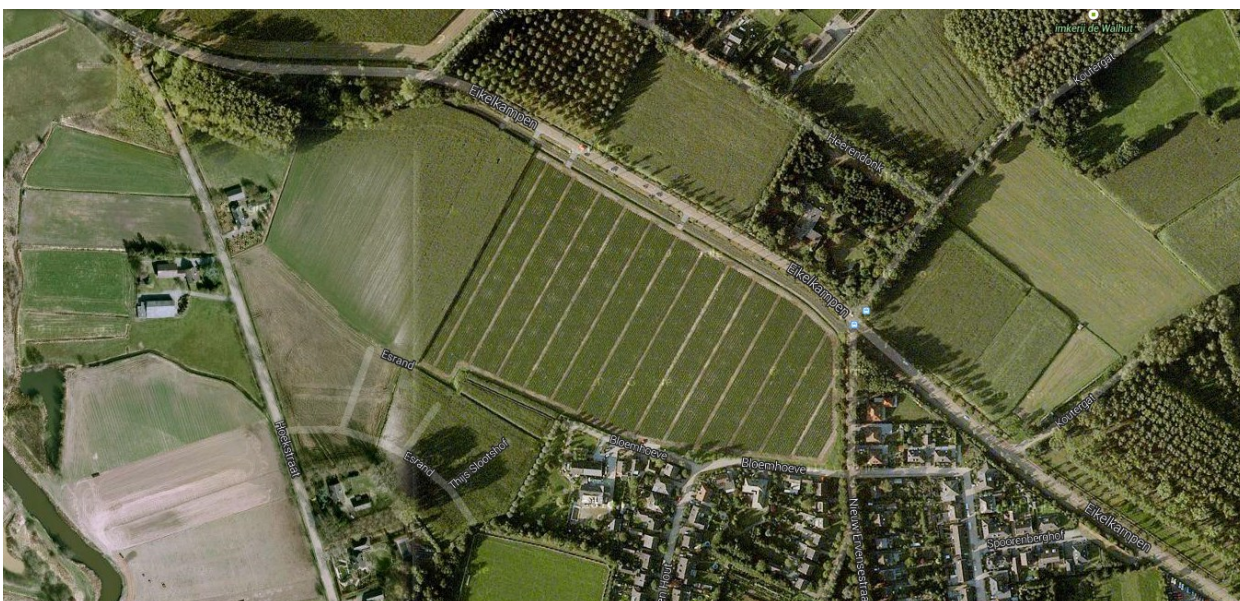
De quickscan bevat op hoofdlijnen een beschrijving van de ontstaansgeschiedenis van het gebied en een inventarisatie en beschrijving van de aanwezige landschappelijke, archeologische en historisch-geografische structuren en objecten. Tevens wordt ingegaan op de stedenbouwkundige structuur van de omliggende woningen en wegen zoals die door de jaren heen is gegroeid. Verder zal een inschatting worden gemaakt van de aanwezigheid van overige cultuurhistorische waarden op basis van onderzoek ter plaatse. Dit alles wordt door vertaald naar een cultuurhistorische waardenkaart van het gebied. Het onderzoek maakt duidelijk welke fysieke cultuurhistorische waarden er in het gebied aanwezig zijn waar rekening mee gehouden moet worden in de toekomst.

---

¹ Ontwerp Structuurvisie Nederwetten, 17 december 2013.

Luchtfoto Bolle Akker 2012

Luchtfoto Bolle Akker 2009

2 Cultuurhistorische analyse

2.1 Landschap

Het gebied is gelegen tussen de wegen Eikelkampen, Hoekstraat, Esrand, Bloemhoeve en de Nieuwe Ervensestraat aan de noordzijde van de bebouwde kom van Nederwetten. Esrand en Bloemhoeve zijn nieuwe wegen die zijn aangelegd ten behoeve van de aansluitende nieuwbouwwijken. De andere drie wegen zijn oude wegen die deels teruggaan tot voor 1900 en mogelijk zelfs de Late Middeleeuwen.

De Bolle Akker bestaat centraal uit een hoge dekzandrug (3K14) met rondom een lagere vlakte van ten dele verspoelde dekzanden (2M10). Naar het zuidwesten en westen toe loopt het gebied over in een dalvormige laagte zonder veen (2R2) en nog verder naar het westen en noorden gaat deze over in de beekdalbodem (2R6) van de Dommel. De bodem van de Bolle Akker bestaat in het westen vooral uit een hoge zwarte enkeergrond (zEZ23), terwijl deze aan de oostzijde bestaat uit een veldpodzolbodem (Hn21). De grondwatertrap is hier overal VI. In het zuidwesten en verder naar het westen en noorden beginnen de bekeerdersgronden (kpZg21) met grondwatertrap III. Dit beeld van een hoge rug met akkerdek dat afhelt naar alle zijden en vooral richting het westen lager en natter wordt, zien we terug op het Actuele Hoogtebestand, zie hieronder.

Bolle Akker op het Actueel Hoogtebestand. De hoogte varieert van circa 30 m +NAP in het westen tot bijna 32 m +NAP boven op de akker, een hoogteverschil van circa 2 m.

2.2 Archeologie

Uit regionaal archeologische onderzoek weten we dat de kans op bewoningssporen uit de late prehistorie tot en met de Vroege Middeleeuwen op de dekzandruggen in de nabijheid van water erg groot is. De ophoging met plaggen vanaf de Late Middeleeuwen hebben in de regel de bewoningssporen in de bodem goed bewaard. Het gebied de Bolle akker voldoet aan deze kenmerken en de kans op archeologie is hier dan ook groot. Ten noorden van Nederwetten werd in de jaren 70 een grote nederzetting uit de late prehistorie opgegraven op de Hooidonkse Akkers.² De bewoning in deze tijd kenmerkt zich door de spreiding van boerderijerven rond plaats vaste grafvelden. Grote woonstalboerderijen verrijzen naast de akkers, met spiekers (kleine voorraadschuren) om granen en andere landbouwproducten in op te slaan. Deze erven beslaan een oppervlakte van circa 40x40 m. Vanwege de verspreiding van erven in het landschap betekent de vondst van een sporencluster dat er vermoedelijk meer erven liggen. Gelijktijdige bewoning lag gemiddeld 100 m uit elkaar en de buurtschappen hebben bestaan uit 4 tot 6 huishoudens. De bijbehorende akkers waren niet groot, en vermoedelijk gebruikte men in deze periode een primitieve ploeg, het zgn. eergetouw, om de bodem te bewerken. De menselijke invloed op de natuur werd steeds groter. Dennenbossen werden schaarser en heidevelden talrijker. Uit vondsten te Sint-Michielsgestel, Keldonk en Nijnsel kan afgeleid worden dat er ijzererts gewonnen werd in het dal van de Dommel.³

Dichter bij Nederwetten zijn echter ook aanwijzingen voor deze hoge archeologische verwachting te vinden. Direct aansluitend aan de zuidwestkant van de Bolle Akker werd in 2009 namelijk een opgraving uitgevoerd in verband met de bouw van de woonwijk Esrand. Tijdens de opgraving zijn een groot aantal sporen uit de nieuwe tijd en late middeleeuwen aangetroffen. Een deel ervan bestaat uit greppels en karrensporen, die hun oorsprong al kunnen hebben in de late middeleeuwen. Naast deze sporen uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd zijn de resten van een greppelsysteem uit de Romeinse tijd aangetroffen. De belangrijkste vondst bestaat uit die van een woonerf uit de late ijzertijd – Romeinse tijd, wat bijzonder mag heten, omdat deze periode in Noord-Brabant nog slecht vertegenwoordigd is. Deze was gelegen op het hogere gedeelte in het oosten van het plangebied Esrand. Er is sprake van twee elkaar deels overlappende hoofdgebouwen met daaromheen een zwerm van spiekers, een waterkuil, losse palen en kuilen. Een van de hoofdgebouwen is te dateren in de periode 400–150 voor Christus (de midden en late ijzertijd), terwijl het hier overheen gelegen gebouw waarschijnlijk dateert in de late ijzertijd – vroeg Romeinse tijd. Gezien het feit dat bijvoorbeeld enkele spiekers een aantal maal zijn herbouwd is het goed mogelijk dat het erf langere tijd in gebruik is geweest en op een gegeven moment het hoofdgebouw werd afgebroken en herbouwd. Gezien het feit dat een van de spiekers overlapt met de ligging van beide hoofdgebouwen moet het bij deze spieker behorende hoofdgebouw waarschijnlijk buiten het opgegraven areaal gezocht worden. Deze kunnen we verwachten op de hogere terreindelen en de flank van de dekzandrug (bijvoorbeeld ter plaatse van het huidige voetbalveld, maar ook onder de Bolle Akker). Er moet dus zeker rekening worden gehouden met de aanwezigheid van meer bewoningsresten uit de late ijzertijd – vroeg Romeinse tijd. Het gebied is waarschijnlijk na de Romeinse tijd een tijdlang niet in gebruik geweest (in verband met de natheid). Waarschijnlijk is het vanaf de late middeleeuwen opnieuw in gebruik geraakt (ontgonnen). Hierop wijst de aanwezigheid van laatmiddeleeuws aardewerk in de greppels.⁴

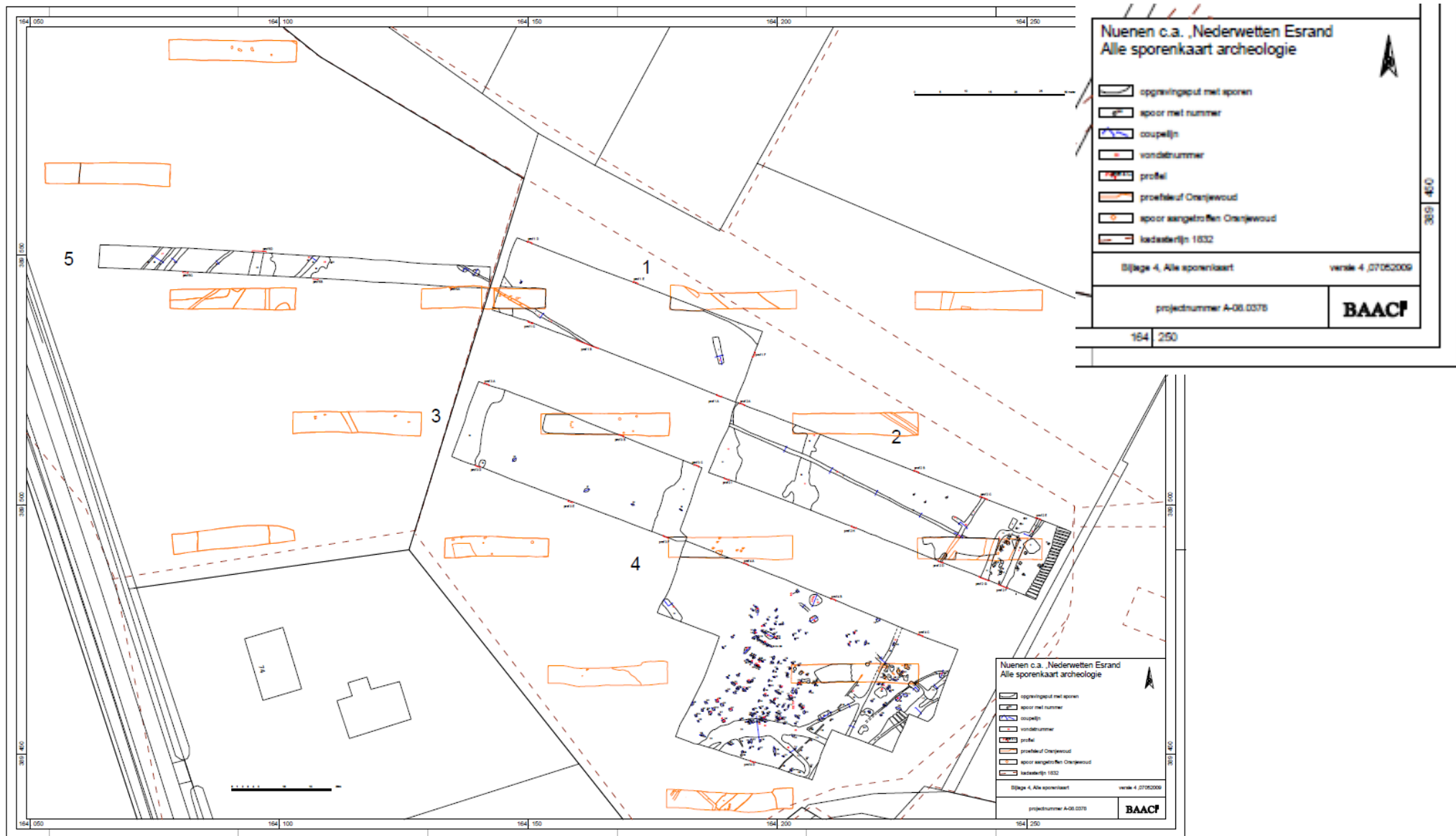
---

² Vd Broeke 1980.

³ Berkvens 2010.

⁴ Tump 2009.

Alle sporenkaart opgraving Esrand-Nederwetten (naar Tump 2009)

2.3 Historie en historische geografie

Het dorp Nederwetten dankt zijn ontstaan aan het aldaar in 1146 gestichte klooster of priorij Hooidonk. In Nederwetten lagen een aantal hoeven die toebehoorden aan de priorij van Hooidonk, het klooster van Soeterbeek en enkele grootgrondbezitters. Aangezien het archief van de priorij al voor 1485 was verbrand, zijn er geen oude oorkonden meer waaruit blijkt hoe de priorij aan haar bezit is gekomen. Uit de verkoopakten in Nederwetten krijgen we de indruk dat een groot deel van het grondgebied van het dorp, mogelijk zelfs meer dan de helft, toebehoorde aan de priorij. Uit de verkoopakten blijkt dat veel goederen verkocht werden ten overstaan van de schepenen van Son en hieruit maken we dan ook op dat Nederwetten meer op Son en Breugel was aangewezen dan op Nuenen. Het zou er zelfs op kunnen wijzen dat het gebied oorspronkelijk tot Breugel behoorde. De nabijgelegen vroegmiddeleeuwse nederzetting onder de Hooidonkse akkers zou dan eveneens de historische basis zijn van Nederwetten. Nederwetten ontstond als heerlijkheid in 1557, toen de heren van Deurne en Vlierden Nuenen–Gerwen in bezit hadden. Nederwetten kreeg hierdoor een eigen schepencollege voor het bestuur en voor de rechtspraak. Voor die tijd was dat in handen van de priorij van Hooidonk.⁵

Pas uit een cijnsboek van de priorij van Hooidonk van 1601 blijkt welke hoeven zij in Nederwetten bezaten. Het gaat om de hoeven Schoteldonk, Ten Hout, de Kerkhofse hoeve, Ter Straten, hoeve Swinkel en hoeve Roy. De hoeve Ten Hout, eigendom van de priorij van Hooidonk, was de voorloper van de latere Bloemhoeve, die we vinden aan de zuidrand van de Bolle Akker. De pachter in 1648 was Jan Goortsen. De hoeve Ten Hout was een van de eerste boerderijen van de priorij die door de rentmeester van de geestelijke goederen verkocht werd. In 1662 was Nicolaas Blom eigenaar van de hoeve. Naar hem veranderde de naam tot Blomhoeve of Bloemhoeve. De hoeve werd van zijn erfgenamen gekocht door Ewout Hendrik en Jeremias Storm van 's-Gravensande. Jeremias verkocht de hoeve in 1762 aan Lambert van Roosmalen. Zijn erfgenamen behielden de hoeve tot 1817, toen deze in eigendom overging aan Theodorus Lambertus van de Meerakker. De bloemhoeve werd van circa 1798 tot het einde van de 19^e eeuw als pastorie gebruikt omdat bij de oude kerk aan de Dommel geen pastorie was. In Nederwetten vonden in de 19^e eeuw grote veranderingen plaats. De oude middeleeuwse kerk aan de Dommel begon zo slecht te worden dat deze in 1898 werd afgebroken op de kerktoren na. In 1896 werd de nieuwe kerk aan de Hoekstraat gebouwd met daarnaast een nieuwe pastorie. Door de bouw van enkele huizen in de jaren 20 en 30 van de 20^e eeuw, groeide geleidelijk een dorpskern in Nederwetten. De Bloemhoeve is in mei 1981 afgebroken.⁶

De Bloemhoeve in 1975 (bron: Straatnamenboek van R. van Pareren, via Film- en fotobank Noord-Brabant)

⁵ Coenen 2000.

⁶ Coenen 2000.

Ingetekende kadasterkaart van 1832, uit Cornelissen, de Lang & Nagtegaal 1987.

Uit de minuutplannen die horen bij de kadasterkaart van 1832 maken we op dat het gebied de Bolle Akker voor 2/3 bestond uit bouwland of akker. Dit betrof het hele oostelijke en middendeel. In het westen vinden we weiland. Aan de noord-, oost- en zuidoostrand werd de open akker omzoomd door bomen en hakhout. In het zuidwesten werd het gebied door een akkerpad begrenst. Het lijkt hier te gaan om een holle akkerweg, waarbij het pad eeuwenlang de toegang vormde vanuit Hooidonk naar de Bloemhoeve. De naastliggende akkers waren geleidelijk door bemesting en akkerbewerking opgehoogd waardoor er naast het pad steilranden ontstonden, vaak met begroeiing erop. Het grootste deel van de Bolle Akker hoorde van oorsprong bij de Bloemhoeve die net ten zuiden van de akker gelegen was. Op de kadasterkaart is dit goed te zien. Hierop is ook de ligging van de oude pastorie aangegeven. Tot de Bloemhoeve behoorde de gronden A666 t/m 720 die bestonden uit bouwland, weiland, opgaand geboomte en huizen met erf en tuin. De oude hoeve lijkt vroeger omgracht te zijn geweest; resten hiervan zijn op de kaarten van 1832 en 1900 nog aangegeven. Mogelijk was er ook een verband met de verder naar het zuiden gegraven Bloemenhoefse Loop. Dwars over de Bolle Akker richting het noorden zien we ook nog een akkerpad lopen.

Kadasterkaart 1832:

Perceel A701 de Bloemenhoef: bouwland, eigenaar Theodorus van de Meerakker

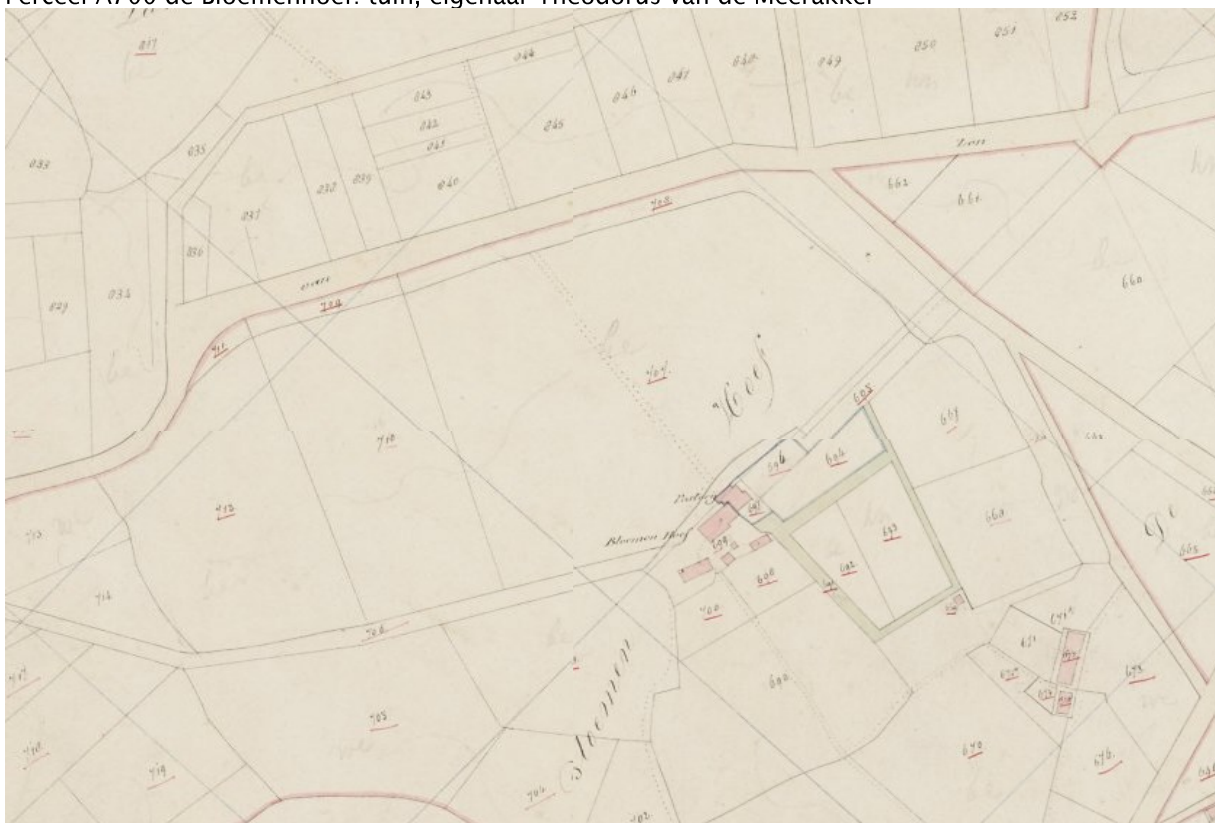
Perceel A822 Nieuw Land of Erven: bouwland, eigenaar Maria Sanders

Perceel A750 Hooidonk: weiland, eigenaar Corn's'Rovers

Perceel A775 Nieuw Land of Erven, hakhout, eigenaar Antonie van der Sanden

Perceel A927 het Spekt: grond/opgaande bomen, eigenaar gemeente Nuenen

Perceel A700 de Bloemenhoef: tuin, eigenaar Theodorus van de Meerakker

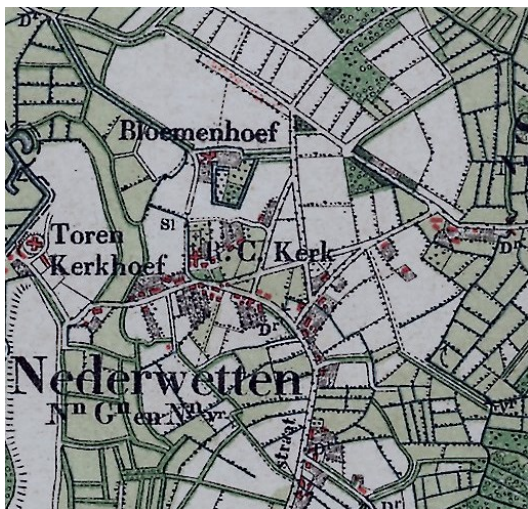
Kadastrale kaart 1832 met daarop de Bolle Akker en aan de zuidzijde hiervan de Bloemhoeve.

Het gebied Bolle Akker is sinds 1832 niet wezenlijk veranderd. Het is altijd een open akkergebied gebleven met wisselend gebruik als bouwland en weiland. Dat laten de historische kaarten hieronder ook zien:

Kaart van Van der Voord-Pieck, 1840.

Bonnekaart 1900

Bonnekaart 1930

Topografie 1953

Topografie 1963

Topografie 1973

Topografie 1983

Topografie 1991 (bron van deze en bovenstaande kaarten: www.watwaswaar.nl)

Topografie met kadastrale ondergrond 2014

De uitbreiding van de woonwijken aan de zuidzijde van de Bolle Akker hebben plaatsgevonden in de jaren 80 (Bloemhofstraat, Bloemhoeve en Ten Hout) en jaren 2010 (Esrand). Na 1990 werd ook het sportpark aangelegd. Hierbij werden nieuwe wegen aangelegd, die oude structuren als wegen en percelering doorbraken. Er is geen rekening gehouden met de historische wegenstructuur bij de bouw van de nieuwe wijken. De samenhang van de oude Bloemhoeve met de Bolle Akker en Hooionk vanuit de nieuwe wijk is hierdoor deels verdwenen. Bij de Esrand is ook de steilrand die grensde aan het oude zandpad aan de noordzijde verdwenen. Hier zijn enkele wadi's aangelegd naast een nieuw wandelpad. Alleen het reliëf en de openheid in het gebied is gebleven. Archeologisch onderzoek was toen nog niet verplicht, waardoor een deel van het ongetwijfelde aanwezige archeologische bodemarchief (waaronder de oude omgrachting) voor een deel verloren zal zijn gegaan.

Bonnekaart van circa 1900 met daarop geprojecteerd de huidige kadastrale grenzen. Deze laat goed het verschil zien van de huidige wegenstructuur en woningen ten opzichte van de oude paden, akkers en Bloemhoeve.

Begrenzing van de Bolle Akker met de Esrand. De steilrand is hier opgenomen in een sloot met aansluitende wadi's.

De Bolle Akker gezien vanaf de Eikelkampen. De typische bolling is goed herkenbaar.

De Bolle Akker gezien vanaf de Esrand. De openheid is kenmerkend voor het gebied, waardoor vanuit de woonwijken het kleinschalige cultuurlandschap nog te beleven is.

De Bolle Akker met rechts de locatie waar de vroegere Bloemhoeve heeft gelegen.

3 Waardering

3.1 Aardkundige waarden

De Bolle Akker maakt in zijn geheel deel uit van het aardkundig waardevolle gebied Dommel, Vresselsche Bosch, Breugelse Beemden, Nuenens Broek, zoals aangeduid op de aardkundige waardenkaart van de provincie Noord-Brabant. Dit aardkundig waardevolle gebied omvat het Dommeldal tussen Boxtel in het noordwesten en Geldrop in het zuidoosten, en een aantal ermee geassocieerde nabijgelegen dekzand- en stuifzandgebiedjes en bolle akkercomplexen (esdekken). Het bos-, heide- en stuifzandgebied van het Vresselsche Bosch en de laaggelegen Breugelse Beemden (of -Broek) en Nuenens Broek zijn eveneens in het gebied begrepen. De aardkundige waarden omvatten zowel het Dommeldal met nabijgelegen dekzand- en stuifzandgebiedjes en bolle akkercomplexen (esdekken) als nabijgelegen bos-, heide- en stuifzandgebied en laaggelegen beemden- en broekgebieden.

Luchtfoto van Nederwetten uit 1979 met boven de bebouwing de Bolle Akker.

Kleinschalig heggenlandschap in de beemden van het Dommeldal, nabij Nuenen (provincie Noord-Brabant)

Tot de meest opvallende cultuurhistorisch belangrijke reliëfvormen langs het Dommeldal horen de bolle akkers (esdekken). Zeer typische voorbeelden liggen bij Liempde, ten noorden en zuiden van Breugel (Vresselsche Akkers en Hoidonksche Akkers), rond Nederwetten, en op wat kleinere schaal tussen Nuenen

en Eindhoven. Op de dalbodem komt plaatselijk nog de kleinschalige beemden-percelering voor (bv. op de westoever van de Dommel tussen Eindhoven en Son).

Om deze aardkundige waarden te behouden geldt voor het hele gebied dat het aardkundige karakter in het gebied niet mag worden aangetast. Het gaat om de volgende te beschermen aardkundige elementen, waarbij in rood de elementen zijn aangeduid die in het gebied Bolle Akker van toepassing zijn:

- De Moerkuilen;
- Natuurlijke meandering van de Dommel;
- Afgesneden meanders, met soms actieve verlanding en/of (hernieuwde) veenvorming;
- Doorbraakdal Dommel door dekzandrug bij Son;
- Rivierdal met bijbehorende elementen: komgronden, rivierduinen, ribbelstructuren (actieve sedimentatieprocessen), kronkelwaarden, oeverwallen, dalwanden, stootranden, glooiingen en **steilranden op, soms scherpe, overgang dal naar hoger gelegen dekzandlandschap**, duincomplexen of **bolle akkers**;
- **Bolle akkercomplexen (esdekken)**;
- Lage landduincomplexen;
- Vennen;
- Stufzandwallen;
- Komvormige, vochtige leemgrondgebieden van het Nuenens en Breugels Broek;
- Plaatselijke historische beemdenpercelering.

Om deze waarden te borgen en te beschermen adviseert de provincie de volgende beschermregels in bestemmingsplannen op te nemen:

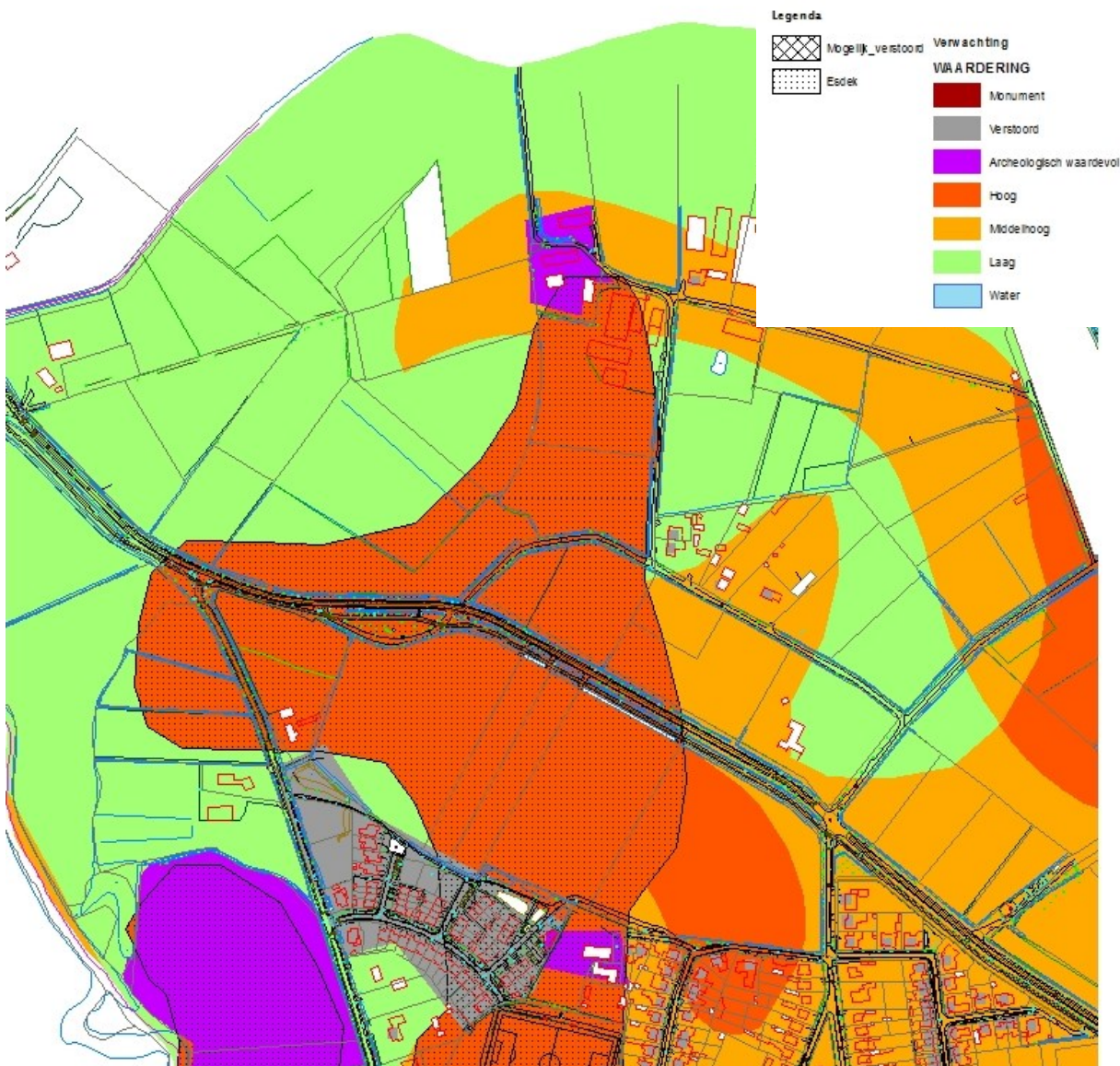
- Reliëfverschillen samenhangend met bovengenoemde verschijnselen mogen niet worden ver- of afgegraven of anderszins aangetast (ontgrondingen / ophogingen), met name de natuurlijke overgang rivierdal-dekzandlandschap moet beschermd worden (steilranden, dalglooiing, etc.);
- Natuurlijke meandering van de Dommel mag niet verder aangetast worden. Bij hermeandering mag alleen zeer nauwkeurig het historische tracé gevolgd worden;
- Het archeologisch en aardkundig bodemarchief in vennen mag niet aangetast worden bij grootschalige graaf- of baggerwerkzaamheden in het kader van natuurontwikkeling, met name in de Moerkuilen;
- Uitbreiding van bebouwing en infrastructuur (met name op de hogere delen) mag niet ten koste gaan van de kenmerkende landschapsstructuren en zichtrelaties;
- Historische bolle akkers en historische beemdenpercelering mogen niet aangetast worden (door o.a. bebouwing).

3.2 Archeologische waarden

Op de archeologische beleidskaart van de gemeente Nuenen is het plangebied Bolle Akker grotendeels aangeduid als een gebied met een hoge archeologische verwachting (zie figuur hieronder). Deze terreinen liggen in zones van het landschap waar de meeste archeologische vindplaatsen verwacht mogen worden. De uitgestrektheid van het gebied met een hoge archeologische verwachting houdt een direct verband met de ligging op een aantal langgerekte vruchtbare dekzandruggen langs de beekdalen van de Dommel en Kleine Dommel, met in de directe nabijheid volop heide- en beemdgebied. Deze gebieden waren in het verleden geschikte locaties voor bewoning. Meestal gaat het hierbij om hogere zandruggen die relatief dicht bij de beken lagen. Vanaf de Late Middeleeuwen zijn deze terreinen vaak als akker gebruikt waarbij

door pluggenbemesting de gronden langzamerhand zijn opgehoogd en een zogenaamd pluggen- of esdek is ontstaan. Dit ophogingspakket heeft oudere bewoningssporen vaak goed geconserveerd. Veel van de archeologische vondsten die in het verleden zijn gedaan zijn afkomstig van deze terreinen. Ook in naburige gemeenten is vastgesteld dat vergelijkbare gebieden vaak rijk zijn aan archeologische resten. De kans op het aantreffen van relatief goed bewaarde sporen van vroegere bewoners is derhalve vrij groot.

In deze gebieden geldt op basis van geomorfologische en bodemkundige opbouw en aangetroffen archeologische vondsten en relictten een hoge archeologische verwachting. Dat wil zeggen dat in deze gebieden sprake is van een hoge concentratie archeologische vindplaatsen met goede conserveringsomstandigheden. De kans op het aantreffen van archeologische vondsten bij bodemingrepen is dus zeer groot. Om die reden is een vergunning vereist bij bodemingrepen en te bebouwen oppervlakten van projectgebieden die groter zijn dan 500 m² en dieper gaan dan 0,3 m (0,5 m bij esdek) –mv.

Archeologische verwachtingen-en waardenkaart van de gemeente Nuenen.

3.3 Historisch geografische waarden

De Bolle Akker kan aangeduid worden als een historische geografisch vlak van hoge waarde. Het gaat hier om een relict van de kleinschalige oude ontginningen rond Nederwetten. Karakteristiek voor het gebied, waar de Bolle Akker deel van uitmaakt, is de aaneenschakeling van kleinere oude akkers met een esdek en openheid en de aansluiting naar het westen en noorden met de beemdgronden (oude hooi- en weilanden) in het beekdal van de Dommel. De perceelscheidingen worden nog gemarkeerd door greppels en (resten van) steilranden of houtwallen. De parcelering dateert nog deels uit de Late Middeleeuwen (1250–1500), toen delen van het gebied werden ontgonnen vanuit enkele verspreid gelegen hoeven, waaronder de Bloemhoeve ten zuiden van de Bolle Akker. Ten noorden van het gebied liggen nog relatief veel oude (langgevel)boerderijen. Ook kent het gebied veel oude bomen en (restanten van) hakhout. Alhoewel het gebied nooit is herverkaveld, is de parcelering na 1950 deels gewijzigd en uitgedund. Het gebied kent een samenhang met de akkercomplexen bij Opwetten, Hooidonk en met het Dommeldal. De klinkerweg Eikelkampen aan de noordzijde van de Bolle akker is een klinkerweg tussen de oude dorpskern en de buurtschappen. De bestrating met gebakken klinkers dateert (deels) uit de periode 1890–1940.

De provincie Noord-Brabant heeft haar belang gedefinieerd in de vorm van een aantal “cultuurhistorische en archeologische landschappen” en “cultuurhistorische complexen”, die verwerkt zijn in de Cultuurhistorische Waardenkaart en plankaart van de Verordening Ruimte. Dit zijn representatieve en relatief gave delen van de verschillende Brabantse cultuurlandschappen met een groot potentieel aan archeologische en cultuurhistorische waarden. De historische vlakken (gelegen binnen de cultuurhistorische landschappen) zijn vanuit de provinciale Verordening Ruimte bindend voor de gemeenten. Het plangebied Bolle Akker maakt deel uit van het cultuurhistorisch landschap “Groene Woud” en cultuurhistorisch vlak “Broekgebied tussen Breugel en Nuenen”. Het gebied ligt daarnaast in het archeologisch landschap “Dommeldal Nuenen–Gestel”.

Hieronder volgt de beschrijving van het cultuurhistorisch vlak Broekgebied tussen Breugel en Nuenen, met in rood de waarden en kenmerken die bij de Bolle Akker voorkomen:

Naam: Broekgebied tussen Breugel en Nuenen

CHW-code: GW40

Cultuurhistorisch Landschap: Groene Woud

Gemeente (n): Nuenen, Gerwen en Nederwetten, Son en Breugel

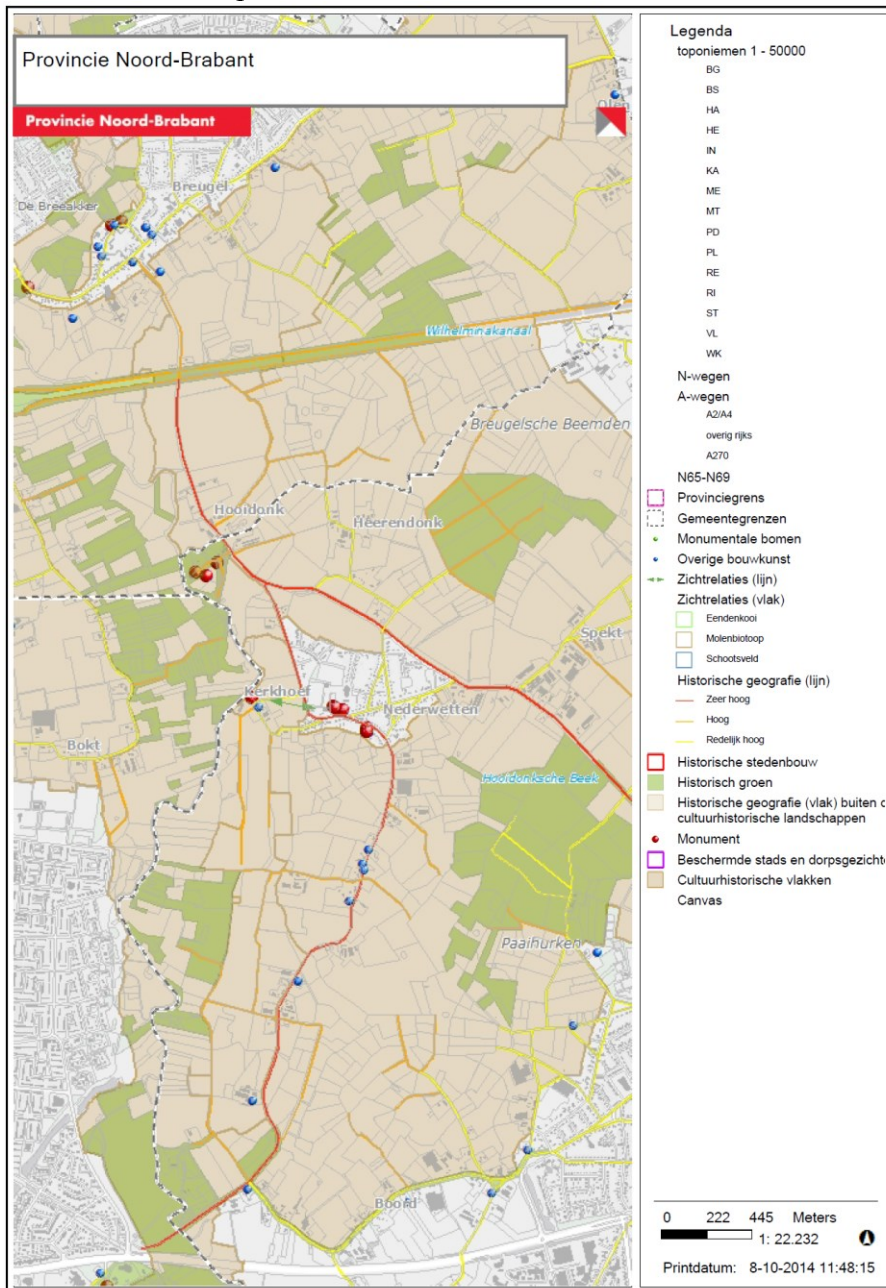
Waarden en kenmerken:

- De samenhang van de oude akkercomplexen met de parcelering en de landschapselementen in het beekdal
- De historische boerderijen
- De kleinschalige strookvormige parcelering
- De kleine akkercomplexen met bolle ligging en het esdek
- De broekbossen
- De bossen op rabatten
- De populierenbossen
- De zandpaden

Strategie: Planologische bescherming van de waarden/kenmerken

Beschrijving algemeen: Het broekgebied tussen Breugel en Nuenen is een kleinschalig landschap met graslanden, broekbossen en geïsoleerde oude akkers.

Beschrijving specifiek: Het gebied bestaat uit laaggelegen broekgebieden met graslanden en loofbossen, geflankeerd door hogere gronden met kleine oude akkercomplexen. De graslanden hebben een kleinschalige strookvormige percelering sommige percelen hebben perceelrandbegroeiing in de vorm van houtsingels of boomrijen. Veel perceelscheidingen worden nog gemarkeerd door greppels en (resten van) houtsingels. In het gebied liggen veel zandpaden. Door de broekgebieden lopen de Breugelsche Beek en de Hoodonksche Beek. De percelering kan deels nog dateren uit de periode 1250–1500, toen delen van het gebied werden ontgonnen vanuit enkele verspreid gelegen hoeven. In het gebied staan verschillende oude (langgevel)boerderijen. In de broekbossen zijn percelen met populieren op rabatten, aangelegd in de jaren '30 van de vorige eeuw. Hier en daar zijn restanten van hakhout. Bij de aanleg van het Wilhelminakanaal (1910–1923) is het gebied doorsneden.

Uitsnede uit de Cultuurhistorische waardenkaart van de provincie Noord-Brabant (<http://atlas.brabant.nl/>)

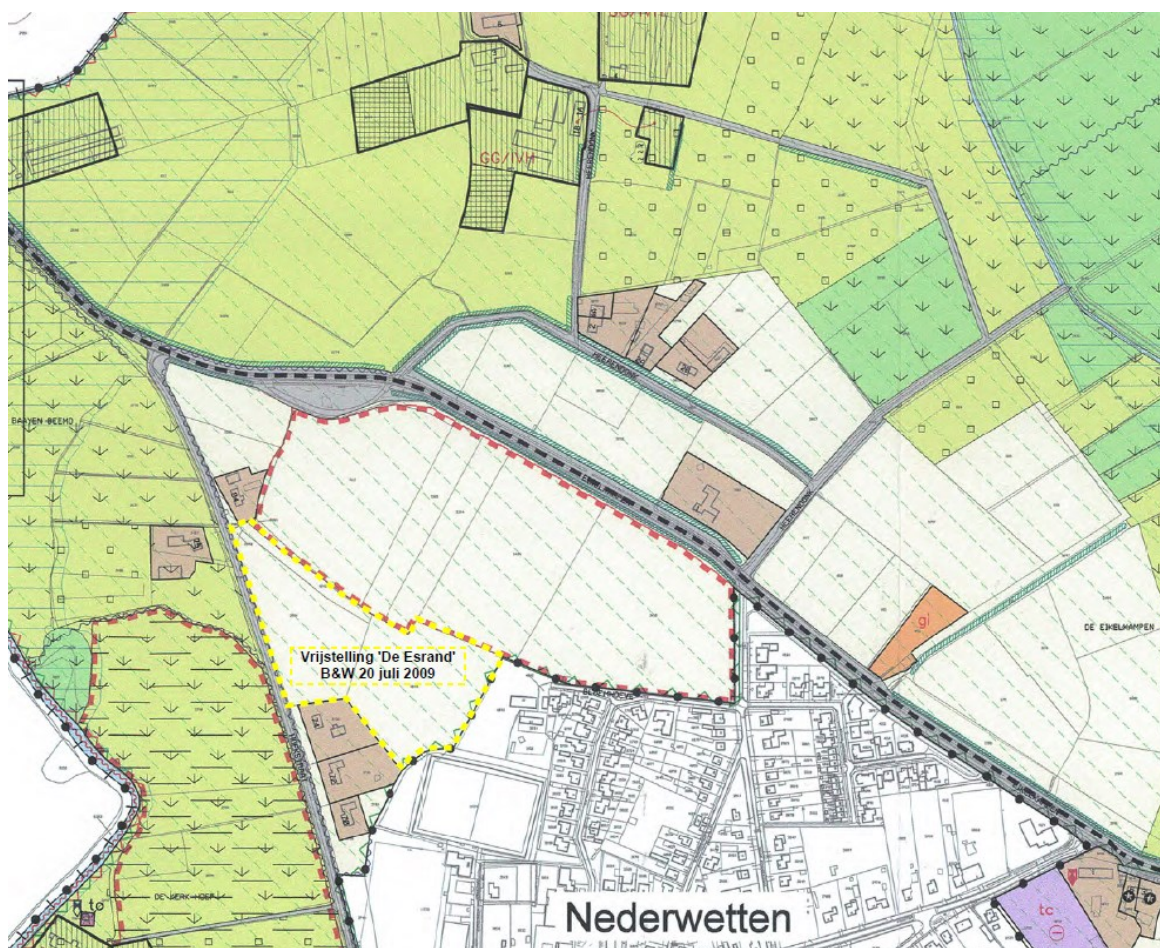

De Verordening Ruimte 2014 (art. 3.2) schrijft voor dat een bestemmingsplan dat een ruimtelijke ontwikkeling buiten bestaand stedelijk gebied mogelijk maakt, gepaard gaat met een aantoonbare en uitvoerbare fysieke verbetering van de aanwezige of potentiële kwaliteiten van bodem, water, natuur, landschap, cultuurhistorie of van de extensieve recreatieve mogelijkheden van het gebied waarop de ontwikkeling haar werking heeft.

Vanuit de Verordening Ruimte 2014 (art. 22) schrijft de provincie verder voor dat een bestemmingsplan dat is gelegen in een cultuurhistorisch waardevol gebied van provinciaal belang:

- mede is gericht op behoud, herstel of duurzame ontwikkeling van de cultuurhistorische waarden en kenmerken van de onderscheiden gebieden;
- regels stelt ter bescherming van de cultuurhistorische waarden en kenmerken van het onderscheiden gebied.

De Verordening Ruimte 2014 bepaalt dat de gemeente in het bestemmingsplan – waar nodig – bescherming moet bieden aan de expliciet genoemde waarden en kenmerken van de cultuurhistorische vlakken. Plannen, projecten of handelingen zijn niet toegestaan indien zij de wezenlijke kenmerken en waarden van het gebied aantasten. Dit betekent dat het bestemmingsplan moet voorzien in een beschermende regeling zoals een vergunningstelsel en waar nodig verbodsbepalingen.⁷ De gemeente Nuenen moet dus rekening houden met deze 'waarden en kenmerken'.

⁷ Toelichting Verordening Ruimte 2014, p. 69.

Uitsnede bestemmingsplan buitengebied gemeente Nuenen, Gerwen en Nederwetten 2009. Het gebied Bolle Akker is aangeduid als attentiegebied akkercomplex en maakt deel uit van de beschermingszone natte natuurparel.

In het bestemmingsplan buitengebied van de gemeente Nuenen, Gerwen en Nederwetten uit 2009 is de Bolle Akker aangegeven als een attentiegebied akkercomplex. Bij deze bolle akkers speelt het behoud en herstel van het aanwezige reliëf en het meestal open karakter een belangrijke rol. Bij de open akkers is dit met name de openheid, waarbij de randen echter wel een verdichting vertonen. Ter bescherming van de specifieke cultuurhistorische waarden zijn regels opgenomen, waarbij het streven is om de aanwezige landschappelijke en cultuurhistorische waarden te behouden, herstellen en te ontwikkelen. Dit houdt in dat:

- de openheid en/of het reliëf niet onevenredig mag worden aangetast;
- het beplanten van gronden met houtgewas, met uitzondering van het beplanten van houtgewas in het kader van agrarische wisselteelt (teelt van max. 5 jaar) niet is toegestaan;
- het diepploegen en diepwoelen van de bodem niet is toegestaan;
- het afgraven, ophogen en egaliseren van de bodem niet is toegestaan.

3.4 Conclusie

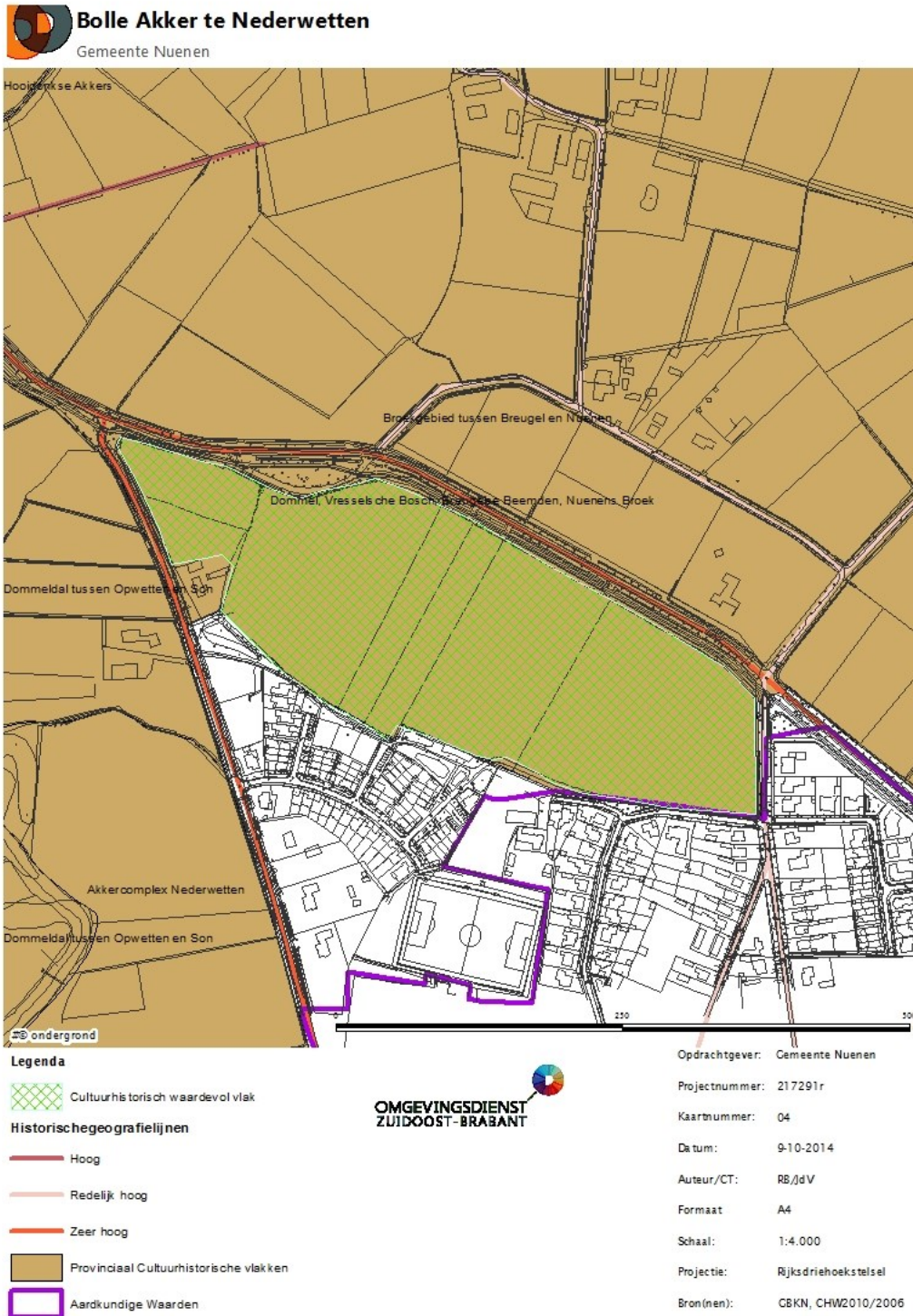
Zowel het gemeentelijk als het provinciaal beleid gaat uit van behoud, versterking en inpassing van de aanwezige cultuurhistorische kwaliteiten. Verstoring of vernietiging moet zoveel mogelijk worden voorkomen. Het onderzoek maakt duidelijk dat er fysieke cultuurhistorische waarden er in het gebied aanwezig zijn waar rekening mee gehouden moet worden. Op basis van deze quickscan kunnen we de Bolle Akker als volgt integraal waarderen:

Kwaliteit	Criteria	Toelichting	Waarde
Beleefde kwaliteit	zichtbaarheid / herkenbaarheid / herinnerbaarheid	Vanuit het noorden en westen is de bolle en open akker goed zichtbaar. De openheid en het reliëf samen met het eeuwenlange gebruik als akker, zorgen ervoor dat het gebied als open akkercomplex nog goed herkenbaar is. De uitbreiding van de woonwijken naar de zuidrand van het gebied heeft niet gezorgd voor minder herkenbaarheid van het akkercomplex. De historie van het gebied ligt opgeslagen in het akkerdek (archeologisch bodemarchief). De open Bolle Akker herinnert aan de dynamiek van de middeleeuwse nederzettingen, waarbij in de loop van de Middeleeuwen hoge zandruggen werden verlaten om in gebruik genomen te worden als akker voor grootschalige voedselproductie.	Hoog
Fysieke kwaliteit	gaafheid / authenticiteit	Archeologisch onderzoek bij de Esrand maken duidelijk dat de archeologische resten goed zijn bewaard. De verwachting is dat dit ook voor de Bolle Akker geldt. Het reliëf van de Bolle Akker is nog duidelijk aanwezig, en ook zichtbaar op de	Hoog – middelhoog

		<p>hoogtekaarten. Vergelijk van de oude en nieuwe hoogten tonen slechts oppervlakkige erosie aan (afvlakking van hoog naar laag). Vaak heeft dit echter al eeuwen terug ook plaatsgevonden ivm betere beakkering.</p> <p>De openheid en reliëf van de akker is nog authentiek. De steilranden en houtwallen rond de akker, als ook de perceelsindeling en het oude akkerpad zijn verdwenen. Deels is dit al 100 jaar geleden in gang gezet.</p>	
Inhoudelijke kwaliteit	zeldzaamheid	Binnen Nederwetten zijn meerdere open akkercomplexen aanwezig, zoals het akkercomplex ten westen en zuiden van het dorp. De Bolle Akker is dan ook niet zeldzaam.	Laag
	informativiteit	De grote waarde van het akkercomplex en de daaronder liggende natuurlijke ondergrond voor de wetenschap zit in de onderlinge samenhang. De bewoningsgeschiedenis en de ontwikkeling van het landschap in diachroon perspectief zijn onder én in het plaggendek vastgelegd. Het plaggendek is sinds het begin van de vorming ervan, ergens na de 12 ^e eeuw, zowel in horizontale als verticale richting gegroeid. Dit proces is aan de hand van de spreiding der vondsten in het plaggendek, in samenhang met de sporen eronder, te volgen. De zoölogische en met name de botanische (micro)resten geven inzicht in het agrarisch gebruik en de ontwikkeling van de akker door de eeuwen heen.	Hoog
	samenhangendheid	De oude samenhang tussen beekdal met beemden en dekzandrug met akkercomplex is in het gebied nog wel aanwezig, maar is wel aangetast door diverse veranderingen in het verleden. Aan de zuidzijde vormen de nieuwe woonwijken een vrij harde overgang naar het aangrenzende open landschap, onder meer doordat er bij de aanleg van die wijk geen rekening is gehouden met het bestaande cultuurlandschap.	Middelhoog
	representativiteit	Het akkercomplex moet samen met de deels overbouwde Bloemhoeve gezien worden als belangrijke archeologische schatkamer van Nederwetten. De akker is nog een laatste overblijfsel van de oude Bloemhoeve, de opvolger van het nog oudere Ten Hout.	Hoog

Op basis van deze criteria geldt voor de Bolle Akker een hoge aardkundige, archeologische en cultuurhistorische waarde. De hoge waarde geldt vooral voor de specifieke bodemopbouw met daarin archeologisch goed bewaarde resten, het reliëf en de openheid van de open akker en de samenhang van de akker met de akkers aan de noordzijde van de Eikelkampen en de relatie met het beekdal van de Dommel met beemden.

Overzicht cultuurhistorische waarden in het gebied Bolle Akker.

Door de keuze voor nieuwbouw in het gebied zal altijd een conflict optreden met de belangrijkste kwaliteiten in het gebied, namelijk openheid en reliëf. De geconstateerde waardevolle reliëfvorm van de bolle akker en de daarmee samenhangende herkenbaarheid en openheid zijn onverenigbaar met eventuele bouwplannen in het gebied. Deze zouden de aanwezige hoge cultuurhistorische waarden teniet doen. Door herstel van de verdwenen steilranden en houtwallen rond de Bolle Akker in combinatie met een bescherming van het bolle reliëf en een gebruik van als akker, worden de cultuurhistorische waarden versterkt. Een sterkere verbinding met het aansluitende cultuurlandschap in het noorden en westen kan gecreëerd worden door het gebruik als graanakker (bij toepassing van mais verdwijnt het zicht op het verdere landschap) en het terugbrengen van akkerpaden. Daarmee kan het een uitstekend uitloopgebied worden van Nederwetten en verhoogt het ongetwijfeld het woongenot van de bewoners.

Ideeën inrichting

Hakhoutwallen,
perceelsrandbegroeiing
en steilranden:

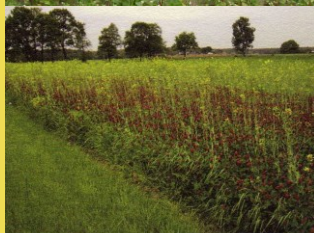
Struikhagen en solitaire bomen:

Graanakkers

Bloemrijke
velden:

4 Literatuur

- Berkvens, R., 2010: *Rapport Beleidsnota archeologie Nuenen, versie 2.0*, Nuenen.
- Broeke, P.W. van den, 1980: Bewoningssporen uit de IJzertijd en andere perioden op de Hooidonkse Akkers, gem. Son en Breugel, Prov. Noord-Brabant, *Analecta Praehistorica Leidensia* VIII, Leiden, 7-80.
- Coenen, J., 2000: *Gegeven Sint-Barbaradag 1300. Een overzicht van de geschiedenis van Nuenen, Gerwen en Nederwetten*, Nuenen.
- Cornelissen, W., F. de Lang & N. Nagtegaal, 1987: *Noordbrabantse plaatsnamen: Nuenen, Gerwen en Nederwetten* (Monografie 2 Brabants Heem), Waalre.
- Doorn, A. van, en T. Maassen, 1972: *Nederwetten vroeger en nu* (750 jaar historie in woord en beeld), Waalre.
- Frenken, A.M., 1948: De voormalige priorij van Hooidonk, in: *Bossche Bijdragen* 19, p. 1- 93.
- Kolen, J., 2004: *Biografie van Peelland. De cultuurhistorische hoofdstructuur (CHS) van Peelland. Toelichting bij de kaart*. Zuid-Nederlandse Archeologische Rapporten 13 (Archeologisch Centrum Vrije Universiteit), Amsterdam.
- Sophie, G.J.A., 2007: *Bureauonderzoek uitbreiding Nederwetten, gemeente Nuenen* (Archeologisch Rapporten Oranjewoud 2007/34), Herenveen.
- Tump, M., 2009: *Nederwetten-De Esrand (gemeente Nuenen, Gerwen en Nederwetten). Opgraving* (BAAC-Rapport A-08.0378), 's-Hertogenbosch.

Kaartmateriaal

- GBKN en de kadastrale ondergrond (gemeente);
- Bing en Google maps;
- Actuele topografie: Top10 kaart van Topografische Dienst Nederland;
- Actueel Hoogtebestand Nederland, AHN-2;
- Geomorfologische kaart (schaal 1:50.000);
- Bodemkaart (schaal 1:50.000 en deels schaal 1:10.000/25.000);
- Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Brabant, editie 2006 en 2010;
- Aardkundige waardenkaart van Noord-Brabant;
- Kadaster 1832, geraadpleegd via Watwaswaar.nl;
- Topografie ca 1845: Voordt-Pieck, L. van der, M. Kuijl. Statistiek der provincie Noord-Brabant volgens de uitkomsten van het kadaster bij deszelfs invoering. Maastricht, 1845 (Geografisch Etablissement F. Desterbecq). (GAB = stamb.nr.3063 (tabellen));
- Topografie kaarten TDN (Bonnekartjes) ca 1900 en 1930. Historische Atlas van Noord-Brabant. Chromotopografische Kaart des Rijks oorspronkelijke schaal 1:25.000. Afgedrukt in: Wieberdink, G.L. (samensteller). Historische Atlas van Noord-Brabant. Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000.

